

ÚTMUTATÓ

**KORTÁRS KÖZTÉRI MŰVÉSZETI ALKOTÁSOKHOZ
A TURISZTIKAI CÉLÚ ÉS A TELEPÜLÉSKÉP JAVÍTÁSÁT CÉLZÓ
FEJLESZTÉSEK BEN**

1. BEVEZETŐ

A regionális operatív programok két fontos prioritását képezi a turisztikai vonzerők fejlesztése, továbbá a települések és városok megújítása. A létrejövő turisztikai attrakciók, szálláshely-fejlesztések, a megújuló település- és városközpontok egyediségét és a fejlesztés hozzáadott értékét jelentősen növelhetik a köztéren, vagy az épületek belső terében elhelyezett kortárs műalkotások, amelyek a település- vagy városkép megújítását célzó pályázatoknak eddig is kedvelt, a közterek hangulatát, megjelenését, esztétikai értékét és közösségi használatát jelentősen javító elemei voltak.

A vonzerő- és városfejlesztést célzó fejlesztések akár új beruházásként, akár az épített környezet (műemlékek, történeti városmagok, világörökségi helyszínek stb.) megújításaként valósulnak meg, a fejlesztést kiegészítő elemként indokolt lehet olyan műalkotások elhelyezése, amely a létrejövő/megújuló értékek (attrakció, fogadóépület, turisztikai helyszín, köztér, közösségi használatú objektum stb.) szerves részeként erősítik annak funkcióját, hozzájárulnak vonzerejéhez, önálló attrakciót testesítenek meg, vagy rekonstruálva a valaha volt elpusztult értékeket, segítenek a leromlott állagú műemlékek, műemléki területek egykori megjelenésének helyreállításában, hangulatának visszaidézésében. Fontos hangsúlyozni, hogy a köztéri műalkotások megvalósítása nem önálló fejlesztési cél, hanem a fejlesztések szerves részét képező, a hozzáadott értéket növelő tartalmi elem, amely akár önmagában is turisztikai attrakciót jeleníthet meg, így mérhető gazdasági haszonnal bír.

A színvonalas köztéri műalkotások nemcsak a turisztikai vonzerőt növelik, hanem összhangban vannak a kormányzat *modernizációs céljaival* is: az épített környezet minőségének, a közösségi célú létesítmények és köztéri fejlesztések esztétikai színvonalának és használati értékének emelésén, a vizuális kultúra fejlesztésén keresztül kedvezően befolyásolhatják az országról kialakult képet, s ezzel fokozzák a versenyképességünket.

Az útmutató *célja*, hogy segítséget nyújtson azon pályázók számára, akik a *turisztikai* vagy *városrehabilitációs célú fejlesztéseik* során a projekt céljával összhangban köztéri művészeti célú beruházás-tartalmat kívánnak megvalósítani.

2. A KÖZTÉRI MŰVÉSZET SZEREPE A TURISZTIKAI VONZERŐ NÖVELÉSÉBEN ÉS A TELEPÜLÉSFEJLESZTÉSBEN

2.1. A köztéri művészet szerepe a turisztikai vonzerő növelésében

A turisztikai célú beruházás egyik fontos eleme az *arculatfejlesztés*. Az arculat kialakítása az egységes vizuális megjelenés megtervezését és megvalósítását jelenti, ami ideális esetben képes közvetíteni a magunkról megfogalmazott legfontosabb üzeneteinket és hangsúlyozza értékeinket. A települési arculat megalkotásakor fontos szempont, hogy az általa reprezentált településkép az idegenek és az ott lakók felé egyaránt koherens és világosan értelmezhető legyen.

A köztéri műalkotások mint a település szimbólumai nagyon fontos, állandóan szem előtt levő hordozói és közvetítői az arculatnak. A köztéri művek a kulturális rendezvényekhez képest nem csak időszakosan, hanem állandó jelleggel, folyamatos kulturális attrakcióként vannak jelen a település életében.

Egy-egy jól sikerült, közkedvelt, merész vagy rendhagyó köztéri mű híre, sajtója révén a település neve szélesebb körben is ismertté válhat. A köztéri művekről rengeteg turista készít fotót, a képek felkerülnek a világhálóra, segítve, hogy az adott hely és látványosság idegenforgalmi nevezetességé, célponttá váljon.

2.2. A köztéri művészet szerepe a városrehabilitációban

A köztéri műalkotások a települések nevezetességei között előkelő helyet foglalnak el. Szimbolikus csomópontok, amelyek vonzzák a tekintetet, tájékozódási és találkozási pontok, amelyek jótékonyan képesek hatni a közösségi térhasználatra és a helyi identitás erősítésére.

Az új típusú településfejlesztési elképzelésekben egyre nagyobb szerepet kap a kreatív településtervezés. Az utóbbi a kreatív iparágak között definiálja az alkalmazott művészeteket is.

Egy főtér-felújítás például megoldható pusztán építészeti-műszaki eszközökkel is (díszburkolat, parkosítás, szökőkút), ez azonban sohasem eredményez olyan minőségileg új helyzetet, mint amikor az adott térbe művészi értékű elemek is bekerülnek. A köztéri műalkotás megvalósítása olyan beruházás, amelynek megtérülése nem mérhető közvetlenül, hiszen rendeltetése és hatásmechanizmusa erősen szimbolikus jellegű, viszont hosszabb távon olyan hatásokat képes indukálni, amely az adott fejlesztés értékét megnöveli.

A települést alakító változásokról többnyire a településpolitika határoz, kész megoldásokat kínálva fel a település lakóinak. A szakmai kompetenciák mellett, melyekre a nagyszabású projektek megvalósításakor feltétlenül szükség van, gyakran szorulnak háttérbe a lakossági igények, a település használóinak ötletei, elkötelezettsége és részvételi szándéka. A tapasztalat azt mutatja, hogy a településeket fejlesztő vagy rehabilitáló projektek optimális megvalósításához a résztvevők párbeszédre és dialogikus projektmunkára való nyitottsága szükséges.

Az európai településrehabilitációs gyakorlatban a **public art** alkalmazása bevett eszköz. A public art mű a társadalmi nyilvánosság tereihez és azok problémáihoz kötődő, kötetlen műfajú, lehetőleg *helyspecifikus* és *interaktív*, de minden esetben *kontextusfüggő*, az adott közösséget vagy a társadalom egészét érintő kérdéseket *tematizáló alkotás*. A megújuló településrészekben elhelyezett köztéri alkotások és akciók nem csupán emlékeztetnek a változások idejére és kontextusára, hanem alkalmat adnak arra is, hogy a közösség és a települési tér kapcsolata újragondolható legyen. A köztéri alkotásokon keresztül jól kommunikálhatóak a települési tér átalakításának szempontjai, hiszen a település határain túl is publicitást jelentenek, megragadhatóvá, tematizálhatóvá teszik a megújulási törekvéseket. Figyelemfelhívó szerepük kiterjedhet a település életének továbbra is megoldatlan kérdéseire.

3. Köztéri műalkotások megvalósítására vonatkozó szakmai követelmények

3.1. Esztétikai követelmények (új köztéri mű megvalósítása esetén)

- Egyediség

A fejlesztés célja megköveteli, hogy az új mű *egyedi* képzőművészeti illetve iparművészeti alkotás legyen. Azaz ne egy meglévő kisplasztika felnagyítása, vagy egy már másutt létező mű kópiája legyen, különösen ne egy kereskedelemben kapható díszítő funkciójú sorozatterméket válasszanak, hanem egy direkt arra a helyre és célra készített egyedi tervet. Az egyediséggel biztosítható a mű attraktivitása, a helyhez kapcsolódó különlegessége.

- Műfaji lehetőségek

A maradandóság igényével megvalósuló kortárs köztéri alkotás sokféle lehet: autonóm műalkotás, díszítő és funkcionális alkotás, térbe állított mű, vagy épülethez, architektúrához szorosabban vagy lazán kapcsolódó műalkotás, szobrászati tárgy, installáció, díszkút, iparművészeti alkotás, murális mű (falfestmény, mozaik, sgraffito, üvegablak, relief stb.), integrált design, egyedileg tervezett utcabútor, a maradandóság igényének megfelelő fényfelirat, intermedialis mű stb.

- Kortárs alkotás

A köztér integrált fejlesztése is megkívánja, hogy a létrehozandó köztéri munka *kortárs* alkotó műve legyen. Egy mű minőségét nem az határozza meg, hogy él-e még az alkotója, egy köztéri beruházásnál azonban előnyösebb, ha az adott fejlesztésben a művész személyesen és aktívan részt tud venni, ezért a kortárs (élő) művészeket előnyben részesítjük a mű megvalósításában közreműködni már nem képes alkotói tervek adaptálásával szemben.

3.2. Funkcionális követelmények

A megvalósítandó mű kiválasztása során érdemes figyelemmel lenni a *fenntarthatóság* szempontjaira is:

- A mű feleljen meg a maradandóság igényének (követelmény az elhelyezés körülményeinek megfelelő tartós anyag használata: kő, fém, kerámia, mozaik, üveg, műanyag stb.)
- Ne legyen balesetveszélyes.
- „Vandálbiztos” legyen (azaz ne legyenek rongálásnak fokozottan kitett, sérülékeny részei).
- Karbantartása könnyen megoldható legyen.
- A műalkotás elhelyezése a természeti környezetbe minimális beavatkozással járjon.

- Az üzemeltetési költségek alacsonyak legyenek.

3.3. Módszertani követelmények és jogszabályi kötelezettségek

3.3.1. A műalkotások elhelyezésére vonatkozó hatályos jogi szabályozás

A helyi önkormányzatok és szerveik, a köztársasági megbízottak, valamint egyes centrális alárendeltségű szervek feladat- és hatásköreiről 1991. évi XX. törvény 109.§-a szabályozza művészeti alkotás közterületen, valamint önkormányzati tulajdonú épületen való *elhelyezését, áthelyezését, lebontását*, valamint a nem önkormányzati tulajdonú épületen lévő vagy elhelyezendő művészeti alkotások védelmét, illetve véleményezését. Az önkormányzatokat a törvény mindezen témákban szakvélemény *előzetes beszerzésére* kötelezi, amely szakvéleményeket a törvényalkotó szándékának megfelelően az Oktatási és Kulturális Minisztérium intézménye, a Képző- és Iparművészeti Lektorátus mint a *Magyar Művelődési Intézet és Képzőművészeti Lektorátus* (MMIKL) szakmai igazgatósága, illetve Budapesten a Fővárosi Önkormányzat szakintézménye, a *Budapest Galéria* adja ki.

A törvényalkotó a döntést az önkormányzati testületek kezébe adta, ugyanakkor pontosan látta, hogy a demokratikus döntési eljárás önmagában még nem garancia a köztér követelményeinek megfelelő esztétikai színvonal biztosítására, és az önkormányzatok a tervezéssel-kivitelezéssel kapcsolatos szakmai kontrollhoz sem rendelkeznek megfelelő eszközökkel. Ezért írta elő szakértők – az MMIKL (Lektorátus), illetve Budapesten a Budapest Galéria – bevonását a folyamatba, előírva, hogy az önkormányzati testület a köztérrel kapcsolatos döntéseit csak a szakértői vélemény ismeretében hozhassa meg.

A fent említett szakértői intézmények bírálati tevékenységükkel a teljes alkotói folyamatot igyekeznek végigkövetni, szakmailag menedzselni. Ideális esetben ez a folyamat az ötlettől a megvalósításig tart.

- Első lépésként véleményezik az adott projektben szereplő, a műre vonatkozó vázlatos elképzelést, a tervezői vagy megrendelői programot, amelynek alapján az ötletpályázat vagy tervpályázat majd a művészek számára kiírható.
- Segítik kiválasztani, illetve véleményezik a helyszínt, a mű és a megrendelő érdekein kívül odafigyelve a kulturális örökség védelmére is – utóbbi feladatukban a Kulturális Örökségvédelmi Hivatallal szorosan együttműködve, annak hatósági és szakhatósági tevékenységét a szakvéleményükkel segítve.
- Kérésre segítenek kialakítani, illetve véleményezik a köztéri műalkotás megalkotására vonatkozó megrendelői szakmai költségvetést.
- A művészi feladat jellegének megfelelő pályázat kiírására tesznek javaslatot, segítenek a felhívás szövegezésében és a pályázat lebonyolításában – elvégzik a pályázat szakmai bírálatát.
- Meghívásos pályázat esetén – ha a megrendelő kéri – segítenek a művészek kiválasztásában: a köztéri alkotók működésére a legnagyobb rálátással rendelkező intézményekként – és a művészek pillanatnyi kondícióit jól ismerve – a konkrét

feladatnak megfelelő névsorokat, portfóliókat készítenek vagy juttatnak el a megbízóhoz.

- Szakmai tanácsokkal szolgálnak a felhasználási szerződés szerzőkkel való megkötéséhez.
- A leendő műalkotás tervét, modelljét vagy makettjét szakvéleményezik, a mű jellegétől, illetve méretétől függően – a szakmai értékelésnek megfelelően – egyszer vagy többször. Ha szükség van rá, módosításokat javasolnak.
- A kész mű átvételével kontrollálják, hogy az elhelyezett alkotás az elfogadott tervet (modellt) követi-e. A kész mű zsűrijével mindkét fél (a megrendelő és a szerző) garanciális érdekeit igyekeznek védeni. A művészi kivitelezés szakmai színvonalát is vizsgálják, hiszen a megrendelő ehhez nem rendelkezik megfelelő szakértelemmel.
- Kérésre segítenek az alkotás létrejöttének dokumentálásában.

Fent említett intézmények ez irányú feladatukat mint szakértői intézmények látják el, szakértői bizottságok (zsűrik) segítségével. A szakértői bizottságok az általuk behívott elméleti (művészettörténész) és gyakorlati (alkotóművész) szakértőkből – akik az adott téma specialistái – és a bizottságot vezető szakmai referensből állnak.

3.3.2. Az örökségvédelem szempontrendszerének és szabályainak betartása

Köztéri műalkotás műemléken vagy műemléki környezetben való elhelyezése esetén előzetes feltétel a Kulturális Örökségvédelmi Hivatal (KÖH) hatósági, illetve szakhatósági engedélyének beszerzése.

Restaurálás vagy felújítás esetén, amennyiben a mű védelem alatt áll, ugyancsak a KÖH engedélyével lehet csak a munkákat elvégezni. Az engedélyt a KÖH a beruházás helyszíne szerint illetékes regionális irodájától kell kérni, amelynek elérhetősége és a további információk a www.koh.hu honlapon tekinthetők meg.

3.3.3. Szerzői jogok tiszteletben tartása

Mivel köztéri munka elhelyezése esetén minden esetben művészeti alkotás felhasználása történik, a szerzői jogi törvény szerint a felhasználónak a szerzővel *felhasználási szerződést* kell kötnie.

Városrehabilitáció esetén előfordulhat járulékos elemként köztéri mű *restaurálása, felújítása, áthelyezése*, vagy a környezetének megváltoztatása is: amennyiben a szerzői jogok még élnek, a szerzői jogi törvény szigorúan védi a mű integritását, amelynek köztéri mű esetén – a magyar jogalkalmazók értelmezése szerint – integráns része a mű környezete és a posztamense is. Megváltoztatásukhoz ezért a szerzői jog tulajdonosának (művész vagy jogörökös) az előzetes hozzájárulása szükséges.

A szerzői jogok tiszteletben tartásának részét képezi a köztéri alkotás megőrzésének, fenntartásának, folyamatos karbantartásának a tulajdonosra háruló kötelezettsége.

4. A MŰALKOTÁS PÁLYÁZATI ÚTON TÖRTÉNŐ KIVÁLASZTÁSA

A megvalósítandó köztéri alkotás kvalitását leginkább a terv – és ezáltal az alkotó – pályázati úton való kiválasztása biztosíthatja. A közpénzek felhasználása átláthatóságának követelménye, illetve a hatékonyság szempontjai sem tesznek lehetővé más utat a műalkotás kiválasztására.

Lehetőség szerint javasolt a nyílt pályázat, kisebb léptékű munkák esetén meghívásos pályázat kiírása is elfogadható. A két módszer adott esetben kombinálható is. Nem ajánlott az egyenes megbízás: ebben az esetben ugyanis kizárt a versenyhelyzet, nincsenek művészi megoldási alternatívák, amelyből választani lehetne. A versenyhelyzet kizárása az EU-s szabályozásnak is ellentmond.

4.1. Pályázati feltételek

A fenti módszertani ajánlások közül három alapvető elem a fejlesztési projekt elbírálása során formális értékelési szempontként is megjelenik:

- a megvalósítandó mű *kortárs* képzőművészeti vagy iparművészeti alkotás
- *pályázati úton* került kiválasztásra
- kiválasztása az ajánlott *szakintézmény(ek)* közreműködésével történt

A három feltételnek együttesen kell teljesülnie. Ennek igazolására a fejlesztési projekt dokumentációjában – a tervezett mű látványterve, műleírása és költségvetésterve mellett – be kell csatolni a pályázatról kiadott szakvéleményt is.

FOGALOMMAGYARÁZAT

A köztér fogalma

A *köztér* szó egyszerre jelenti az épületek által határolt beépítetlen területet és a nyilvános teret. Ugyanakkor a település szűkebb és tágabb értelemben vett *közösségi életének nyilvános helyeit* is, melyek közül egyesek központi szerepet töltenek be a helyi közélet és nyilvánosság működtetésében, mások pedig a rekreáció lehetőségét teremtik meg (parkok, játszóterek, stb.) Kiemelt szerepet töltenek be azok a külső és közintézményi belső terek is, amelyek rendezvényeknek, közösségi programoknak, fesztiváloknak szolgálnak színtérül, és ezáltal reprezentatív jelentőséggel bírnak. A köztérek egyben a közösség szimbólumainak bemutatására is alkalmasak, emlékeztetve arra is, hogy mely meghatározó eseményeknek voltak szemtanúi.

MELLÉKLET

Az útmutatóban hivatkozott jogszabályok

1991. évi XX. törvény a helyi önkormányzatok és szerveik, a köztársasági megbízottak, valamint egyes centrális alárendeltségű szervek feladat- és hatásköreiről.

1999. évi LXXVI. törvény a szerzői jogról.

2001. évi LXIV. törvény a kulturális örökség védelméről.

A köztéri műalkotások megvalósításával kapcsolatos szakvéleményezési feladatot ellátó szakértői intézmények

Országos területi illetékességgel (kivéve Budapestet):

MMIKL Képző- és Iparművészeti Lektorátus Szakmai Igazgatóság

1014 Budapest, Úri utca 54-56.

Telefon: 3567-444

Fax: 356-1764

E-mail: lektoratus@lektoratus.hu

www.lektoratus.hu

Budapesti területi illetékességgel:

Budapest Galéria

1056 Budapest, Szabad sajtó út 5.

Telefon: 317-1321; 317-2616; 318-8097

Fax: 317-1001

www.budapestgaleria.hu

Mindkét intézmény felkérés alapján, a költségeit fedező díjazás ellenében végzi a szakértői tevékenységet. Az MMIKL Képző- és Iparművészeti Lektorátus Szakmai Igazgatóság public art programok megszervezését és lebonyolítását is vállalja

A kulturális örökségvédelemmel kapcsolatos hatósági feladatokat ellátó intézmény

Kulturális Örökségvédelmi Hivatal

1014 Budapest, Táncsics Mihály utca 1.

Telefon: 225-4800

Fax: 06-1-225-4900

Ügyfélszolgálat: 1014 Budapest, Szentháromság tér 6. II. emelet 212.

Telefon: 06-1-225-4800, 06-80-203-956.

E-mail: koh@koh.hu

www.koh.hu